

Original Article

National Coverage (Hijab) Pattern in Ilam University of Medical Sciences and Students Responses to Its Adherence

Fraiba Parvaneh¹, PhD Candidat; Yar Mohammad Ghasemi^{2*}, PhD; Ali Baseri³, PhD

¹Department of Cultural Sociology, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

²Professor, Department of Sociology, Ilam University, Ilam, Iran

³Associate Professor, Department of Anthropology, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Article Information

Article History:

Received: March 30, 2023

Accepted: July 17, 2023

*Corresponding Author:

Yar Mohammad Ghasemi,

Department of Sociology,

Ilam University,

Ilam, Iran

Email: ym_ghasemi2004@yahoo.com

Abstract

Introduction: The hijab is a significant subject in cultural sociology. It is explored across various disciplines, including social sciences, psychology, and religion. This research aims to assess students' responses at Ilam University of Medical Sciences in Ilam City towards the national coverage pattern.

Methods: This study employed a qualitative and grounded theory approach, focusing on all female students at Ilam University of Medical Sciences. Participants were selected using purposive sampling, and data was gathered using semi-structured interviews. The collected data was then analyzed using a qualitative content analysis approach.

Results: Interview data from the respondents was analyzed and categorized into the following themes: Pluralistic Coverage, Selective Coverage, Revision of Coverage Policy, and Cultural Resistance. The results showed a revision in hijab policies manifested through the formulation of related rules, the re-politicization of the hijab, the implementation of cultural programs, and the avoidance of over-regulation.

Conclusion: The findings indicated that the students' responses to national clothing patterns were critical, suggesting that revising cultural clothing-related policies could improve these patterns.

Keywords: Official cover pattern, Hijab, Grounded theory, Qualitative research, Students, Cultural competency

Please cite this article as:

Parvaneh F, Ghasemi YM, Baseri A. National Coverage (Hijab) Pattern in Ilam University of Medical Sciences and Students Responses to Its Adherence. *Sadra Med. Sci. J.* 2024; 12(2): 287-299.

مجله علوم پزشکی صدرا

<https://smsj.sums.ac.ir/>

مقاله پژوهشی

الگوی پوشش ملی در دانشگاه علوم پزشکی ایلام و واکنش دانشجویان نسبت به تبعیت از آن

فریبا پروانه^۱، یارمحمد قاسمی^{۲*}، علی باصری^۳

^۱ دانشجوی دکتری، گروه جامعه شناسی فرهنگی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
^۲ استاد، گروه جامعه شناسی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران
^۳ استادیار، گروه مردم شناسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

چکیده

مقدمه: حجاب و پوشش از موضوعات مهم جامعه‌شناسی فرهنگی هستند که در بسیاری از حوزه‌های علوم اجتماعی، روانشناسی، دینی و معارف مورد بحث قرار می‌گیرند. هدف از پژوهش حاضر ارزیابی واکنش دانشجویان دانشگاه‌های علوم پزشکی شهر ایلام در برابر الگوی پوشش ملی است.

مواد و روش‌ها: این مطالعه با رویکرد کیفی و به روش گزند تئوری روی دانشجویان دختر تمامی مقاطع تحصیلی دانشگاه علوم پزشکی ایلام انجام شد. نمونه‌گیری به روش هدفمند و با اخذ اطلاعات افراد با استفاده از تکنیک مصاحبه نیمه ساختاریافته انجام گردید. داده‌ها با استفاده از رویکرد تحلیل محتوای کیفی، تحلیل گردید.

یافته‌ها: تحلیل اطلاعات حاصل از مصاحبه پاسخگویان در مقوله‌های پوشش کثرت‌گرایانه، پوشش انتخابی، بازنگری در سیاست پوشش و مقاومت فرهنگی دسته‌بندی گردید. نتایج نشان از بازنگری در سیاست‌های پوشش از طریق تدوین قوانین مرتبط با پوشش، سیاست‌گذاری مجدد حجاب، اجرای برنامه‌های فرهنگی و دوری از افراط و تفریط در وضع قوانین داشت.

نتیجه‌گیری: نتایج نشان داد که عکس‌العمل دانشجویان در مواجهه با الگوهای پوشش ملی انتقادی بود که بازنگری در سیاست‌های فرهنگی پوشش می‌تواند راه‌حل مؤثری در بهبود الگوهای پوششی باشد. با شناسایی الگوهای پوشش می‌توان مقاومت فرهنگی و موانع موجود را شناسایی کرد.

کلمات کلیدی: الگوی پوششی رسمی، حجاب، گزند تئوری، مطالعات کیفی، دانشجویان، شایستگی فرهنگی

اطلاعات مقاله

تاریخچه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۴/۲۶

نویسنده مسئول:

یارمحمد قاسمی

گروه جامعه شناسی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران

پست الکترونیکی: ym_ghasemi2004@yahoo.com

لطفاً این مقاله را به این صورت استناد کنید:

پروانه ف، قاسمی ی، باصری ع. الگوی پوشش ملی در دانشگاه علوم پزشکی ایلام و واکنش دانشجویان نسبت به تبعیت از آن. مجله علوم پزشکی صدرا. دوره ۱۲، شماره ۲، بهار ۱۴۰۳، صفحات ۲۸۷-۲۹۹.

به رشته تحریر در آمده است؛ اما پژوهشی با توجه به جنبه فقهی و تفسیری و با نگاه به جنبه‌های اجتماعی حجاب زنان، وجود ندارد و مطالب تحقیقات دیگر نیز کلی است و به ریز مسائل و معضلات پوشش در جامعه کنونی پرداخته نشده است، از این رو این موضوع یکی از مهم‌ترین اهداف تدوین این مقاله است.

از دیدگاه جامعه‌شناسی الگوهای خاصی از پوشش به‌عنوان هنجار مطرح می‌شود. بنابراین میزان ظهور رفتار پوششی هم‌نوا با هنجارهای جامعه در میان گروه‌های مختلف اجتماعی نشان‌دهنده وضعیت مطلوب آن هنجار است. اگر شیوه پوشش در بین برخی از گروه‌ها، مغایر با معیارها و هنجارهای رسمی و پذیرفته شده باشد، می‌توان گفت مشکلی اجتماعی ظهور یافته است. با توجه به اهمیت پوشش و اولویت حجاب در کشور ایران و خلأ تجربی و پژوهشی موجود، درصدد پاسخگویی به این سؤال هستیم که واکنش دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی شهر ایلام در برابر الگوهای پوشش ارائه شده چگونه است؟

مفهوم شناسی عفاف

عفاف واژه‌ای عربی است که همراه با فرهنگ اسلامی و دینی وارد زبان فارسی شده است. عفاف را به معنای خودنگهداری و بازداشتن نفس انسانی از محرمات و خواهش‌های شهوانی دانسته‌اند. راغب اصفهانی در «المفردات فی غریب القرآن»، ذیل ماده عفت می‌گوید: «العفة حصول حاله للنفس تمتنع بها عن غلبه الشهوة والمتعفف المتعاطی لذالك بضرب من الممارسه والقهر» (۴).

عفاف حالتی نفسانی است که مانع تسلط شهوت بر انسان می‌شود و انسان عقیف کسی است که با تمرین و تلاش مستمر و پیروزی بر شهوت، به این حالت دست یافته باشد. از لحاظ اصطلاحی، عفاف معنایی فراخ‌تر از پاکدامنی و پالودگی از فحشا و زنا دارد و قرآن کریم و نصوص روایی نیز عفاف را در معنای وسیع‌تر از عفاف و پاکی جنسی به کار برده و آن را به معنای در پیش گرفتن رویه اعتدال، خود نگهداری، تسلط بر خویش، تن، صبوری و ایستادگی در برابر کامجویی ناروا می‌دانند که در حوزه تمایلات جسمی و جنسی می‌گنجد و نفس انسانی خواهان برآورده شدن بی‌قید و حصر آن نیازهاست (۵).

حجاب

حجاب از لحاظ لغوی، هم به معنای پوشیدن و هم به

یکی از نمادهای دین اسلام، حجاب اسلامی زنان مسلمان است که به علت پیامدهای فراوان فردی و اجتماعی، حساسیت زیادی دارد. در جامعه اسلامی ایران، پوشش زنان به‌عنوان یک هنجار مثبت اجتماعی، فرهنگی و دینی مطرح می‌شود. متأسفانه به علل مختلفی در نگرش به هنجارهای جامعه در زمینه‌های مختلف از جمله حجاب، دگرگونی‌هایی به وجود آمده که تا حدود زیادی نگرش مثبت به حجاب را تحت‌الشعاع خود قرار داده و التزام به این واجب شرعی را سست نموده است. تأثیر عوامل اجتماعی بر شیوه پوشش دختران نشان می‌دهد که نوع پوشش مادر و خواهران با نوع پوشش دختران همبستگی دارد. رستگار خالد در پژوهشی با عنوان «بررسی حجاب در میان دانشجویان دختر دوره کارشناسی دانشکده علوم انسانی دانشگاه شاهد تهران» نشان داد که نگرش دختران به حجاب اسلامی به‌طورکلی مثبت است و میزان نگرش مثبت دختران با پایگاه اجتماعی خانواده، مذهبی بودن والدین، نوع پوشش‌های دوستان، میزان استفاده از رسانه‌های جمعی و کالاهای فرهنگی و میزان پیروی از گروه‌های مرجع، به لحاظ آماری رابطه معناداری دارد (۱). مثلاً هرچه قدر بر تعداد بوتیک‌های موجود در محله و اطراف خانه دختران اضافه می‌شود، از تعداد چادری‌ها و استفاده‌کنندگان از پوشاک ساده کاسته می‌گردد. یک نظرسنجی در تهران درباره علت انتخاب پوشش نامناسب برخی افراد، نشان داده است که ۲۳ درصد تبعیت از مد روز، ۲۰ درصد زیبا و متنوع بودن لباس‌های جدید، ۳۹ درصد جلب توجه و ۱۲ درصد اظهار مخالفت با برخی سیاست‌های کشور را دلیل انتخاب پوشش نامناسب خود معرفی کرده‌اند (۲). در نظرسنجی دیگری، چهار پرسش درباره اهمیت مسئله حجاب در سلامت جامعه، ارتباط پوشش مناسب افراد با امنیت اخلاق جامعه، نوع پوشش به‌عنوان شاخص انتخاب همسر و علل پوشش نامناسب از شهروندان پرسیده شد. بر اساس نتایج این نظرسنجی، ۶/۷۶ درصد پاسخگویان پوشش مناسب را در ایجاد امنیت اخلاقی در جامعه مؤثر دانسته و ۲۱/۲۱ درصد پاسخگویان نوع پوشش را شاخص انتخاب همسر معرفی کرده‌اند، ۸ درصد نیز درباره این پرسش نظری نداشتند و ۵۵ درصد با این موضوع مخالف بودند (۳).

موضوع حجاب در چارچوب بحث دفاع از حقوق زن، سال‌هاست مطرح شده است و آثار زیادی در این زمینه

مغایر با معیارها و هنجارهای رسمی و پذیرفته شده باشد، می‌توان گفت با مشکلی اجتماعی روبرو هستیم. این تفاوت‌ها و شیوه‌ها در میان قشر جوان جامعه به‌ویژه دانشجویان، نمود بیشتری دارد. این سبک واحد زندگی، در این مورد پوشش، در نمود و شفافیت رفتاری حکایت از آن دارد که میان جوانان رنگ‌باخته و نه‌تنها آنان رفتار پوششی خود را به تناسب موقعیت‌های اجتماعی تغییر می‌دهند که گاه برای این تنوع رفتاری و نبود وحدت رویه، توجیه‌های نظری نیز مطرح می‌کنند. آنچه را می‌توان از این بحث مبنای بررسی حاضر قرار داد، متمایز کردن محیط‌های حضور از نظر زمینه‌سازی بروز رفتار پوششی دانشجویان است. به این منظور، ابتدا دو متغیر برای تدارک بنیان نظری بررسی موضوع پوشش اولی مربوط به محیط و دومی مربوط به موقعیت شناسایی شد (۹). حجاب و پوشش از جمله موضوعاتی است که نه‌تنها در حوزه جامعه‌شناسی فرهنگی، بلکه در بسیاری از حوزه‌های علوم اجتماعی، علوم روانشناسی، علوم دینی و معارف، مورد بحث قرار می‌گیرد و از مهمترین مباحث فرهنگی جامعه زنان کشور است که هرگز نمی‌توان آن را در انتها و در زمره کم‌اهمیت‌ترین‌ها قرار داد (۱۰). حجاب و پوشش جایگاه ویژه‌ای در مباحث روز دنیا در ارتباط با جهانی‌شدن و پست‌مدرنیته دارد و مرزهای فرهنگی بین شرق و غرب و مسلمان و غیرمسلمان را درنور دیده است (۱۱). از منظر اجتماعی پوشش به‌مثابه رسانه‌ای هویتی است که نقش نمادینی در عرصه ارتباطات میان فردی دارد و شامل ابعاد فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، ایدئولوژیکی، تاریخی و اقتصادی و مؤلفه‌های منزلتی و رفتاری است. در فرهنگ ایرانی پوشاک به‌عنوان وسیله‌ای برای پوشانیدن بدن، یکی از مهمترین ضروریات زندگی و زمینه‌ساز بسیار مناسبی برای تأثیر و تأثرات فرهنگی محسوب می‌شود. مطالعه پوشش بانوان دوره‌های گوناگون تاریخ ایران پیش از اسلام نشان می‌دهد که زنان ایرانی لباس‌های پوشیده داشتند و حیا و عفاف خصوصیت ذاتی این زنان حتی پیش از ورود اسلام بوده است. در میان اقوام و تمدن‌های عهد باستان، پوشش زن ایرانی در مقایسه با پوشش تمدن‌های دیگر کامل‌تر است. از این‌رو، در هیچ کتیبه‌ای نمی‌توان زن ایرانی را با سر برهنه مشاهده کرد (۱۲). در شاهنامه فردوسی هرچا سخن از زنان به میان می‌آید، پوشیدگی، اصالت و پاکی نمونه کامل زنانگی آنان است. در ایران باستان تمام زنان سرپوشی بر سر داشتند که حتی امروز هم زنان زرتشتی برای رفتن به آشکده از چیزی مشابه آن استفاده می‌نمایند (۱۳).

معنای پرده و حجاب است (۶)، ولی در اصطلاح فقهی، حجاب پوشش زن در برابر بیگانه است. البته کتب فقهی از واژه حجاب به این معنا کمتر بهره گرفته‌اند و برای بیان این مقصود در دو مقوله مرتبط پوشش و نگاه، از دو واژه ستر و نظر استفاده کرده‌اند (۷).

از نظر استاد شهید مطهری (ره)، وظیفه پوششی که اسلام برای زنان مقرر کرده به این معنا نیست که زنان از خانه بیرون نروند و در خانه محبوس باشند، بلکه پوشش زن در اسلام این است که زن در معاشرت خود با مردان بدن خود را بپوشاند و به جلوه‌گری و خودنمایی نپردازد (۶). پوشش ظاهری زن مسلمان بخشی از حقیقت باطنی و بیانگر اندیشه‌ها و نظام ارزش‌های درونی اوست (۸).

وضعیت پوشش

در دو قرن گذشته الگوی پوشش از منظر جامعه‌شناسی وابسته به موقعیت اجتماعی بوده است، اما در قرن حاضر در کسوت نوعی ایده بدن‌محوری و کسب هویت به‌مثابه یکی از روندهای تغییر در جامعه، باعث شده در شیوه زندگی و طرز تلقی گروه‌های مختلف سنی به‌ویژه جوانان، تغییر ایجاد شود. جوانان علاوه بر تبعیت از بازار توده‌ای در زمینه مصرف کالا، در ترکیب و ابداع سبک‌های نو در بازار مصرفی بیشترین تغییر را ایجاد کرده و تأثیر گسترده‌ای بر آن می‌گذارند. آن‌ها قادرند نمادهای رایج و مرسوم را بشکنند و ایده‌های نمادین خود را بر اساس معنای متفاوت (همگرایی یا واگرایی با فرهنگ جامعه) به کار بگیرند. این معانی با توجه به نوع طبقه اجتماعی و اقتصادی که جوانان در آن قرار دارند، می‌تواند به دو شیوه نمایشی و کالامحور شکل بگیرد. اما در حالتی که کالا، محوریت دارد این پیام می‌تواند با توجه به ساختار سیاسی، اجتماعی و مذهبی هر جامعه، تعبیرهای گوناگونی داشته باشد (۹). الگوی پوششی نشانه‌ای از باورها و اعتقادات شخصی افراد است که به عنوان یک موضوع مهم مورد توجه نظام‌های تربیتی و سیاسی قرار دارد. در نظام‌های تربیتی از هنجار پوششی به‌عنوان یک الگوی پوششی یاد می‌شود و تحقق جنبه‌های مثبت آن نشانه‌هایی از توفیق به حساب می‌آید. نظام تربیتی و سیاسی ایران از جمله این نظام‌هاست. بنابراین، میزان هم‌نوایی با هنجارهای پوشش در میان گروه‌های مختلف اجتماعی، علاوه بر ظهور رفتاری پوششی که وضعیت مطلوب را نشان می‌دهد، نشانه‌ای از توفیقات این نظام در عرصه عمل است. اگر شیوه پوشش در بین برخی از گروه‌ها،

عمق ببخشد (۱۸).

بیشترین مطالعات صورت گرفته در حوزه هوش معنوی به رابطه دین و معنویت با سلامت روان پرداخته‌اند. طبق پژوهش‌های انجام‌یافته بین معنویت با رضایت و هدفمندی زندگی، و سلامت و بهزیستی رابطه مثبت وجود دارد، اما در چند سال اخیر، این جنبه جدید از معنویت یعنی نام هوش معنوی مورد توجه روانشناسان قرار گرفته است (۱۹). هوش معنوی پارادایم جدیدی است که بعد از نظریه هوش چندگانه گاردنر^۳ که در کتاب چارچوب‌های مغز^۴ مطرح شده بود، گسترده شد. مفهوم هوش معنوی دربردارنده نوعی سازگاری و رفتار حل مسئله است که بارزترین سطوح رشد را در حیطه‌های مختلف شناختی، اخلاقی، هیجانی، بین فردی و غیره شامل می‌شود و فرد را در جهت هماهنگی با پدیده‌های اطراف و دستیابی به یکپارچگی درونی و بیرونی یاری می‌نماید. همان‌طور که هوش هیجانی مجموعه‌ای از توانایی‌های مبتنی بر منابع و اطلاعات هیجانی است، هوش معنوی نیز مجموعه‌ای از توانایی‌هایی است که با منابع معنوی پیوند می‌خورد (۲۰).

مواد و روش‌ها

طراحی مطالعه

این تحقیق از نظر پارادایمی کیفی، از نظر رویکرد، تفسیری و از نظر روش، گرندد تئوری^۵ است.

ملاحظات اخلاقی

این مقاله برگرفته از رساله مقطع دکتری رشته جامعه‌شناسی فرهنگی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی با عنوان «مطالعه الگوهای پوشش با تأکید بر خوانش رسمی (حکومتی) در میان دانشجویان دانشگاه‌های شهر ایلام» است و تأییدیه اخلاق به شماره نامه ۸۱۴۳/۱۰۸۱۴ ۸۱۴ مورخ ۱۴۰۱/۱۰/۲۵ از دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی دارد و از سوی هیچ سازمانی حمایت مالی نشده است.

جمعیت مورد مطالعه

جامعه آماری پژوهش دانشجویان دختر مشغول به تحصیل در کلیه مقاطع تحصیلی (کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری) در دانشگاه علوم پزشکی شهر ایلام در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹، با تعداد

از طرفی لباس نمودی از ثروت است و با یک نگاه وضعیت مالی شخص را به بیننده معرفی می‌کند. وبلن^۱ نقش ذخیره کردن ثروت در کسب افتخار را ضعیف‌تر از نمایش آن می‌داند و معتقد است ثروت و قدرت باید نشان داده شوند زیرا اعتبار فقط با نشان دادن و آشکار کردن آن‌ها به دست می‌آید. علاوه بر این باید گفت که لباس نمودی از قدرت است (۱۴). قدرتی که به تعبیر بوردیو^۲ میان مرزهای طبقاتی و سبک‌های زندگی تمایز ایجاد می‌کند. از این منظر لباس مانند یک نشانه عمل می‌کند و می‌تواند بدون ارائه اطلاعاتی از اصل و نسب فرد، او را در زمره گشاده‌دستان معرفی کند. لذا بسیاری از افراد طبقه متوسط توانستند با دقت به نوع پوشش، روابط خود را با مرفهان تنظیم کنند.

جریان نوگرایی قبل از انقلاب مشروطیت، با ظهور رضاشاه نمود بیشتری یافت و با یاری دولت‌مردان و روشنفکران طرفدار همسویی با اروپا، جامعه‌ای را به سمت وسوی غرب‌گرایی بدون رعایت ارزش‌های اسلامی پیش برد (۱۵). امروزه باگذشت حدود چهار دهه از انقلاب اسلامی ایران موضوع پوشش زنان همچنان کانون مباحث بسیاری است. تحلیل پوشش زنان ایرانی در دوران پسا انقلاب اسلامی تا سال ۱۳۹۶ شامل شش دوره گذار انقلابی (۱۳۵۹-۱۳۵۷)، ارزش‌گرایی دفاع مقدس (۱۳۶۷-۱۳۵۹)، سازندگی (۱۳۷۶-۱۳۶۷)، اصلاح‌طلبی (۱۳۸۴-۱۳۷۶)، عدالت‌طلبی (۱۳۹۲-۱۳۸۴) و اعتدال‌گرایی (۱۳۹۶-۱۳۹۲) است که نشان‌دهنده گفتمان حاکم در هر دوره و تأثیرپذیری پوشش زنان از آن است (۱۶).

هوش معنوی

هوش یک ویژگی فردی و رفتار سازگارانه برای حل مسئله است که در جهت تسهیل اهداف کاربردی و رشد هدفمند حرکت می‌کند. رفتار سازگارانه موجب کاهش تعارضات درونی بین اهداف متعدد و مشابه می‌شود. این مفهوم هوش مبتنی بر گزاره‌ای است که فرایند حرکت به سوی اهداف، انجام راهبردهایی برای غلبه بر موانع و حل مسئله را ضروری می‌سازد (۱۷). هوش معنوی به‌عنوان یکی از مفاهیم جدید هوش، دربردارنده نوعی سازگاری و رفتار حل مسئله و شامل بالاترین سطوح رشد در حیطه‌های مختلف شناختی، اخلاقی و هیجانی می‌شود و فرد را در جهت هماهنگی با پدیده‌های اطراف و دستیابی به چارچوب‌بندی و تفسیر مجدد تجارب خود یاری می‌دهد تا بتواند شناخت و معرفت خویش را

3. Gardner

4. The book of brain frameworks

5. Grounded theory

1. Veblen

2. Bourdieu

اعتباریابی اطلاعات

برای دستیابی به روایی بیشتر در مصاحبه‌ها در ابتدای مصاحبه توضیحات کلی به افراد ارائه شد، سپس سؤالات مصاحبه مطرح گردید. درگیری مداوم، استفاده از تلفیق در تحقیق، بازنگری ناظرین، جستجو برای شواهد مغایر و مقبولیت پژوهشگر کارهایی است که برای روایی پژوهش کیفی انجام می‌گیرد که پژوهشگر بیشتر از روش مقبولیت استفاده نموده است. همچنین از طریق بازنگری داوران، یافته‌های پژوهش دوباره اعتبار سنجی شدند.

یافته‌ها

در این پژوهش بر اساس منطق نگارش گزارش‌های کیفی با روش نظریه زمینه‌ای، به بیان یافته‌ها پرداخته می‌شود. اطلاعات جمعیت شناختی در (جدول ۱) ارائه شده است.

از میان ۲۰ نفر نمونه، بالاترین مقطع تحصیلی مربوط به تعداد ۶ نفر در دانشکده پرستاری و مامایی و کمترین تعداد ۴ نفر در دانشکده دندانپزشکی است. تعداد ۸ نفر از نمونه‌ها چادری، ۹ نفر مانتو و شلوار با مقنعه و ۳ نفر مانتو و شلوار با روسری بوده‌اند. همه اطلاع‌رسان‌ها به شبکه‌های مجازی دسترسی داشته‌اند. ۱۰ نفر از آن‌ها به ماهواره دسترسی داشته و ۱۰ نفر دسترسی نداشته‌اند. تعداد ۱۲ نفر در بازه سنی ۲۰-۲۴ سال و کمترین آن‌ها ۱ نفر در سن ۳۴ سالگی بوده‌اند. تعداد ۸ نفر متأهل و ۱۲ نفر مجرد بوده‌اند.

در (جدول ۲) کنش و واکنش (شرایط راهبردی / تعاملی/ استراتژی) دانشجویان ارائه شده است.

تفسیر مقولات

پوشش کثرت‌گرایانه

عفاف در دو قسم شکلی و محتوایی مطرح است. عفاف شکلی شامل پوشش مناسب و به دور از جلب توجه، شهرت و تحریک برانگیزی است. عفاف محتوایی، همان نجابت، پاک‌دامنی و حفظ حرمت انسانی خود است. اسلام هم برای عفاف شکلی و هم برای عفاف محتوایی برنامه و حکم دارد. در عفاف شکلی، پوشش تمامی اندام بدون چهره و دست‌ها تا میچ را در نظر دارد ولی درباره اینکه این پوشش چگونه تأمین شود، نظری ندارد و تابع محیط‌ها و سنت‌هاست. مهم این است که

کل ۱۲۱۶ نفر است. برای انتخاب افراد مورد مصاحبه از روش نمونه‌گیری نظری و هدفمند استفاده شد و اطلاعات افراد با الگوهای متفاوت پوشش با استفاده از تکنیک مصاحبه نیمه ساختاریافته جمع‌آوری گردید. مصاحبه‌ها تا آنجا ادامه پیدا کرد که جواب‌های ارائه‌شده با پاسخ‌های قبلی مشابهت داشت و عملاً چیزی به یافته‌ها اضافه نمی‌کرد، اصطلاحاً یافته‌های مصاحبه به حد اشباع^۶ رسید (نمونه‌گیری نظری). برای دستیابی به روایی بیشتر در مصاحبه‌ها در ابتدای مصاحبه به افراد توضیحات کلی داده شد. در ادامه، پژوهشگر با استفاده از روش مقبولیت و بازنگری داوران، یافته‌های پژوهش را دوباره اعتبارسنجی نمود.

گردآوری داده‌ها

لیستی از دانشجویان تمامی دانشکده‌های علوم پزشکی شهر ایلام که تمایل به شرکت در مصاحبه داشتند تهیه و روند انجام مصاحبه آغاز گردید. بعد از انجام هماهنگی لازم جهت انجام مصاحبه و تعیین وقت، مصاحبه‌ها توسط پژوهشگر انجام و به صورت صوتی ضبط شد. سپس مصاحبه‌ها روی کاغذ پیاده و بازنویسی شد و تحلیل داده‌ها به این صورت که واحدهای معنایی در متن مشخص گردید و به هر واحد معنایی یک کد اختصاص داده شد، شکل گرفت و روند کدگذاری آغاز گردید. کدگذاری مصاحبه‌ها در سه مرحله آزاد (باز)، محوری و انتخابی انجام و بدون در نظر گرفتن تعداد و فراوانی آن‌ها در مصاحبه‌ها گزارش شد. در مرحله اول تمام مفاهیم مطرح شده توسط افراد در مصاحبه به صورت کد باز استخراج و سپس با توجه به قرابت و نزدیکی این مفاهیم با هم، کدهای باز در مقولاتی به عنوان کدهای محوری دسته‌بندی (مقوله‌بندی) گردید و سپس مقوله‌ها از کدهای محوری احصا شد. سپس کدها بر اساس تشابه در رده‌های همسان قرار گرفتند و به این ترتیب طبقات به دست آمد.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، از روش تحلیل محتوای گران‌هایم و لاندمن^۷ استفاده شده است. برای بهره‌گیری از این روش واحدهای معنایی در متن مصاحبه‌ها مشخص و کدهای اولیه استخراج شد سپس کدها بر اساس شباهت‌ها و تفاوت‌هایشان در طبقات کلی‌تر چیده شدند و در نهایت درون‌مایه اصلی طبقات مشخص گردید.

6. Saturation

7. Granheim and Lundman content analysis method

جدول ۱. اطلاعات جمعیت شناختی در تحقیق

متغیر	زیرگروه‌ها	فراوانی (درصد)
تأهل	مجرد	۱۲ (۶۰)
	متأهل	۸ (۴۰)
سن	۲۰-۲۴ سال	۱۲ (۶۰)
	۲۵-۲۹ سال	۴ (۲۰)
	۳۰-۳۴ سال	۱ (۵)
	۳۵-۳۹ سال	۲ (۱۰)
	۴۰-۴۵ سال	۱ (۵)
	دکتر	۲ (۱۰)
مقطع تحصیلی	کارشناسی ارشد	۸ (۴۰)
	کارشناسی	۱۰ (۵۰)
رشته تحصیلی	پزشکی	۵ (۲۵)
	دندانپزشکی	۴ (۲۰)
	بهداشت	۵ (۲۵)
	پرستاری و مامایی	۶ (۳۰)

کد (۱۴): دانشگاه می‌تواند پوشش درست و اسلامی را در بین دانشجویان به‌خوبی ترویج بدهد. مثلاً با معرفی الگوهای علمی و شخصیت‌های برجسته که خودشان پوشش را رعایت می‌کنند این کار به آسانی انجام می‌شود.

کد (۱): پوشش از نظر من پوششی است که فرد بتواند به‌راحتی به کارهای روزمره دانشگاهی و فعالیت‌های دانشجویی اعم از آزمایشگاهی و تحقیقاتی بپردازد و هیچ‌گونه مشکلی از بابت پوشش چه در مسیر دانشگاه و چه در مسیر خانه و حتی خود دانشگاه ایجاد نکند.

پوشش انتخابی

حرام در اسلام، عملی است که انجام آن ممنوع و ترک آن واجب است. شخص مکلف در صورت انجام فعل حرام، گناهکار محسوب می‌شود. چرایی حکم حرمت بر اساس دیدگاه علمای شیعه در مورد تبعیت احکام از مصالح و مفاسد، هر کاری که انجامش مفسده برای عموم افراد دارد و آن مفسده به‌اندازه‌ای است که اجتناب از آن ناگزیر است، حکم آن کار حرمت است، حتی اگر انجام آن کار برای افراد خاصی داشته باشد. برخی بر این باورند که معیار حرام بودن محرمات در اسلام فقط ضرر جسمی نیست بلکه بالاتر از ضرر جسمانی ضرر روحی است.

سبکسرا نه و نیز لباس شهرت نباشد و مستنکر و نیز آزاردهنده و تحریک‌برانگیز و بدن‌نما و شیشه‌ای نگردد. عفاف محتوایی مهم‌تر از عفاف شکلی است و اسلام در مرتبه نخست با عفاف شکلی، نجابت و سلامت زن با دوری از آلودگی و فساد را تجویز می‌کند و تقدم آن همانند وضو برای نماز است. مهندسی فرهنگی و اصلاح به‌موقع ساختار ارزشی و روابط اجتماعی جامعه بر محوریت معرفت دینی و باورهای مذهبی؛ نیازمند راه‌کارها و پیگیری‌های همه‌جانبه است. به عقیده برخی اطلاع‌رسان‌ها چنانچه مسئله پوشش به‌عنوان یک ارزش که بدون تردید پیامدهای مثبتی برای زندگی روزمره افراد به همراه دارد، در یک مکانیسم معین و مشخص تعلیم داده نشوند، با واکنش منفی دانشجویان روبه‌رو خواهد شد (۲۱). به اعتقاد برخی دانشجویان، دانشگاه ملزم است برای ترویج پوشش اسلامی از طریق یک مکانیسم عملی وارد شود. یعنی با معرفی الگوهای علمی و شخصیت‌های برجسته که از الگوی پوشش مناسب و راحت پیروی می‌کنند، دانشجویان را به رعایت پوشش همگانی و مناسب تشویق و ترغیب نماید. پوششی که دلخواه همه دانشجویان باشد و علاوه بر احساس راحتی، طرح و نقش متنوعی نیز داشته باشد. ذیلاً نظر دو نفر از مصاحبه‌شونده‌ها آورده شده است:

جدول ۲. واکنش (شرایط راهبردی / تعاملی / استراتژی)

مقوله	زیر مقوله	مفاهیم اولیه	نمونه‌هایی از گزاره‌های معنایی
		تکثرگرایی در پوشش (۵ بار)	پوشش رسمی خوبه اما بهتره که به ما اجبار نکنند که مقنعه باید حتماً مشکی یا فلان رنگ باشه. یا نکن حتماً همه چادری یا همه مانتویی (نه زنگی زنگی نه رومی رومی) باشن و یک حق انتخاب پوشش رو به ما بدن.
		الگوهای متنوع و مناسب برای پوشش	دانشگاه می‌تونه پوشش درست و اسلامی را در بین دانشجویان به خوبی ترویج بده. مثلاً با معرفی الگوهای علمی و شخصیت‌های برجسته که خودشون پوشش را رعایت می‌کنن این کار به آسونی انجام میشه.
		مدل‌های مختلف پوشش	چند مدل مختلف هست: چادری، مانتویی ولی آراسته و تعدادی بلوز شلواری و عدم پوشش کافی
پوشش کثرت گرایانه	---	طراحی پوشش مناسب گروه‌های مختلف (۴)	پوشش از نظر من پوششی است که فرد بتواند به راحتی به کارهای روزمره دانشگاهی و فعالیت‌های دانشجویی اعم از آزمایشگاهی و تحقیقاتی بپردازد و هیچ‌گونه مشکلی از بابت پوشش چه در مسیر دانشگاه و چه در مسیر خانه و حتی خود دانشگاه برایش ایجاد نشه.
		ارائه الگوهای مناسب برای پوشش (۳ بار)	الگوی پوشش را حکومت بر اساس اعتقادات مردم و مسئولین حکومت در قالب بخشنامه به همه سازمان‌ها و ادارات و دانشگاه‌ها ارسال می‌کنه.
		پوشش مناسب (۷ بار)	از نظر من حجاب باید رعایت بشه. چه چادر و چه مانتو فرق نداره در حال پوشش رسمی باید تنگ نباشه، رنگ‌های جیغ و زننده هم نداشته باشه.
		ضرورت تنوع طرح و نقش	از نظر من هر پوششی که از طریق بخشنامه به ادارات و دانشگاه‌ها ابلاغ بشه پوشش رسمی نامیده میشه. اما این پوشش میتونه هم رسمی باشه و هم از تنوع و طرح و نقش‌های سنتی ایرانی و اسلامی در اون استفاده شده باشه تا هم جذاب باشه و هم باعث ایجاد وقار و متانت در دانشجو بشه.
		عدم اجبار به پذیرش (۲ بار)	خیر ما مجبور به رعایت الگوی پیشنهاد شده از سوی دانشگاه نیستیم.
پوشش انتخابی	-----	عدم اجبار به پوشش	من مجبور نیستم که الگوی پیشنهادی دانشگاه را رعایت کنم اما خودم همیشه سعی می‌کنم پوشش مناسب و در شأن دانشگاه و الگوهای پیشنهاد شده اون داشته باشم.
		عدم اجبار به رعایت یک الگوی پوشش	الان دیگه در مورد پوشش مثل قبل از طرف دانشگاه سخت‌گیری نیست. منتها اگر آزادتر بودیم و لباس‌های پوشیده، اما با سلیقه خودمون می‌پوشیدیم خیلی بهتر بود.
		عدم اجبار به یک الگوی پوشش (۶ بار)	اگر دانشگاه به جای اجبار بر فقط دو نوع پوشش، چند نوع پوشش رو به عنوان الگو به دانشجویان معرفی کنه و دانشجو مختار باشه که یکی رو انتخاب کنه خیلی بهتره.
		تدوین قوانین مرتبط با پوشش (۴ بار)	حکومت باید با توجه به اعتقاد و فرهنگ مردم قانون را اجرا کنه.
		سیاست‌گذاری عفاف و حجاب (۳ بار)	دانشگاه میتونه تأثیر زیادی بر نوع پوشش دانشجو داشته باشه. چون خط‌مشی‌های اصلی و نوع پوشش اصلی را از طریق بخشنامه‌های دولتی مشخص میکنه.
بازنگری در سیاست پوشش	---	اجرای برنامه‌های فرهنگی (۳ بار)	دانشگاه می‌تونه با برنامه‌های مختلف فرهنگی دانشگاه، دانشجویان را به رعایت اون تشویق و دعوت کنه.
		دوری از افراط و تفریط در وضع قوانین (۲)	چارچوب باید مشخص بشه ولی در کنار اون باید انعطاف باشه. نه اینکه سفت و سخت فقط و فقط روی یک نوع پوشش تأکید داشته باشن. خوبه یک پوششی در نظر گرفته بشه که همه رعایت کنن اما در کنارش انعطاف هم وجود داشته باشه. و همچنین مسائلی که دوستان مطرح کردند هم در آن لحاظ بشه.
		مقاومت فرهنگی (۱۰ بار)	همه افراد مثل هم نیستند و ممکنه این قوانین اجباری بشه و بعضی افراد رعایت نکنن.
مقاومت فرهنگی	---	اعتراض به قوانین (۳ بار)	اگر دستورات عمل‌ها مغایرتی با عرف جامعه نداشته و زیاد افراطی نباشن بله اجرا می‌کنیم اما اگر از حد فراتر برن با یک روند قانونی سعی در تغییر آن خواهیم داشت.
		عدم پذیرش پوشش رسمی در درآمدت (۱۱ بار)	نسل جدید به این پوشش اصلاً عادت نکردن و بیشتر چون جنبه اجبار داره نمی‌خوان به اون عادت کنن. به نظرم اگه اجبار نباشه و افراد بر اساس اعتقادات خودشون انتخابش کنن اون وقت خیلی بهتره و تبدیل به عادت هم میشه.

جنسیت در تقسیم کار را محور تمدن و عامل پیشرفت دانسته‌اند، تحلیل درستی از حجاب و فرهنگ آن ندارند از این رو زنان را بین‌گزینه‌های انسانیت محوری در محیط کار، و یا مرد محوری و ابزار جذاب بودن برای خوشایند مردان، مردد ساخته‌اند، و در نتیجه به جدایی آنان از ارزش‌ها منجر گردیده است (۲۶).

در جوامع اسلامی، بر اثر تأثیر متقابل فرهنگ، شاهد کاهش کیفیت حجاب هستیم. این پوشش اسلامی با اینکه به حسب ظاهر، بار سیاسی ندارد، ولی بر خلاف انتظار، دیروز و امروز در معرض شدیدترین حملات قرار گرفته است. هر از چند گاهی در کشورهای غربی قانونی بر ضد آن به تصویب می‌رسد و زنان و دختران به جرم پوشش اسلامی از تحصیلات دانشگاهی ممنوع می‌شوند. آنان مانند مزدورانی چون آتاتورک و رضاخان به کشف حجاب اجباری دست نمی‌زنند تا با واکنش مردم مواجه شوند، لیکن با تصویب چنین قوانین ضد انسانی و ضد آزادی، حلقه محاصره را بر زنان با حجاب تنگ‌تر ساخته تا در نهایت خود، حجاب را بر دارند و هم‌رنگ زنان جوامع غربی گردند (۲۷). شایسته است ملت‌های اسلامی در مقابل این نوع تهاجم فرهنگی از خواب غفلت بیدار شوند و موضوع حجاب را عمیق‌تر از گذشته بازنگری نمایند.

کد (۵) می‌گوید: به نظر من دانشگاه به‌عنوان بخش مهم جامعه موظف به ایجاد قوانینی در ارتباط با رعایت پوشش از جمله لباس از سوی دانشجویان خود است که دانشجو ملزم به رعایت کامل این قوانین است و من هم به‌عنوان دانشجو آن را می‌پذیرم.

کد (۹) می‌گوید: دانشگاه میتواند تأثیر زیادی بر نوع پوشش دانشجو داشته باشد. چون خط‌مشی‌های اصلی و نوع پوشش اصلی را از طریق بخشنامه‌های دولتی مشخص میکند.

مقاومت فرهنگی

مقاومت فرهنگی نوعی ایستادگی و بروز رفتارهای غیرعادی در مقابل سلطه محسوب می‌شود. در مقاومت فرهنگی فرد، نظام هنجاری جامعه را قبول دارد و آن را نفی نمی‌کند. اما در قبال آن مقاومت کرده و سعی می‌کند آن را به عادت تبدیل نکند. برخی از اطلاع‌رسان‌های مورد مطالعه تحقیق حاضر نیز به مقاومت فرهنگی در برابر پوشش اشاره می‌کنند. نسل جدید پوشش اجباری را قبول ندارند و به همین دلیل نمی‌خواهند به آن عادت کنند.

حجاب از موضوعاتی است که همیشه بروز و ظهور

به‌عنوان نمونه معیار حرمت در خوردنی‌های حرام مانند گوشت برخی حیوانات می‌تواند انتقال خواص معنوی آن‌ها باشد که به خورنده منتقل می‌شود (۲۲). مسئله حجاب موضوعی شخصی و انتخابی فردی نیست و علاوه بر آنکه با انتخاب فرد در جامعه در ارتباط است، آثار و تبعات گسترده اجتماعی هم دارد. به این معنا که ما با نوع پوشش‌مان در سطح جامعه بخشی از شخصیت و نوع تفکر و جهان‌بینی خودمان را به نمایش می‌گذاریم. در کنار این مسئله نوع پوشش و رفتار اجتماعی زنان در جامعه می‌تواند در شکل‌گیری ذائقه اجتماعی و انتظار مردان از زنان اثرگذار باشد (۲۳).

با چنین دیدگاهی می‌توان به روشنی دریافت مسئله حجاب مسئله‌ای شخصی و خصوصی نیست بلکه ابعاد گسترده اجتماعی و حتی سیاسی دارد.

به اعتقاد برخی از دانشجویان پوشش می‌تواند اختیاری باشد. زیرا آن‌ها می‌توانند در ضمن رعایت الگوی پوشش دانشگاه، پوششی را که در شأن دانشگاه و مطابق میل خودشان باشد، انتخاب نمایند.

در این خصوص کد (۲۴) می‌گوید: خیر ما مجبور به رعایت الگوی پیشنهادشده از سوی دانشگاه نیستیم. کد (۲۵) نیز می‌گوید: تقریباً من مجبور نیستم که الگوی پیشنهادی دانشگاه را رعایت کنم اما خودم همیشه سعی می‌کنم پوشش مناسب و در شأن دانشگاه و الگوهای پیشنهادشده آن را داشته باشم.

بازنگری در سیاست پوشش

از دیدگاه فقها حجاب یکی از احکام اسلامی است و اصطلاحاً عبارت است از پوشاندن ضروری مو و سایر اعضای بدن به جز صورت و دو دست (و گاهی دو پا) توسط زنان مسلمان (تنها در صورتی که کنیز نباشند) در برابر مردانی که طبق شریعت اسلامی نامحرم شمرده می‌شوند. درباره پوشش مردان نیز حداقل مقدار پوشش واجب حفظ عورتین است. با در نظر داشتن این پشتوانه تاریخی در رابطه با حجاب، برخی از اطلاع‌رسان‌ها خواستار ارائه چارچوب و الگوی معینی برای پوشش از طرف دانشگاه هستند. آن‌ها پوشش را یک امر لازم غیرقابل اجتناب می‌دانند و در نفس حجاب هیچ تردید و شکی ندارند. بلکه اصل موضوع برای آنان تعیین الگوی معین و مشخص از طرف دانشگاه است. به طوری که این الگو نه زیاد سخت‌گیرانه و نه خیلی سهل‌گیرانه باشد. اصل حجاب مربوط به احکام ویژه بانوان است و اتکای آن، بر تفاوت‌های طبیعی و ساختاری زن و مرد استوار است. غربی‌ها به دلیل اینکه اصل عدم توجه به

ارائه شده فقط می‌توانند سوژه‌ها را در آستانه اجرای دستورات دانشگاه قرار دهند، اما در نهایت سوژه در مواجهه با الگوی پوشش ممکن است تصمیم به مقاومت فرهنگی در برابر پوشش الزامی را اتخاذ نماید. یکی از این استراتژی‌ها، پوشش کثرت‌گرایانه است (۲۴). در چنین وضعیتی سوژه خود را برای پوشیدن الگوهای متنوع و مناسب پوشش همراه با مدل‌ها و طراحی‌های مختلف آماده کرده و خواهان تنوع در طرح، رنگ و نقش الگوهای پوشش، عدم اجبار به پذیرش پوشش و عدم اجبار به یک نوع الگوی پوشش است. اما در سوبه دیگر، سوژه‌ها می‌توانند سوگیری دیگری که عبارت از مقاومت فرهنگی، اعتراض به قوانین و عدم پذیرش پوشش رسمی در دراز مدت است، انجام دهند.

پوشش اسلامی به‌منزله یک حفاظ ظاهری و باطنی در برابر افراد نامحرم، قلمداد می‌شود که مصونیت اخلاقی، خانوادگی و پیوند عمیق میان حجاب ظاهری و بازداری باطنی و از همه مهم‌تر امنیت اجتماعی را فراهم می‌سازد (۶). در واقع عفاف و حجاب، تضمین‌کننده امنیت و آرامش زنان در تعاملات اجتماعی و ایجادکننده جامعه‌ای سالم و متعادل است. تجربه آزادی و ولنگاری جنسی غرب طی دهه‌های متوالی گذشته که منجر به سست شدن شدید بنیان خانواده، رشد منفی جمعیت، مشکلات اخلاقی و... شده است، اهمیت عفاف و حجاب را در حیطه‌های فردی و اجتماعی تأیید می‌کند. با وجود این در دنیای واقعی جامعه امروز ما، از یک سو به دلیل بلندمدت بودن آثار حجاب برای فرد و جامعه و القائات هوای نفس برای آزادی بی‌قاعده و از طرف دیگر تهاجم عظیم رسانه‌های غربی، وضعیت رعایت قواعد پوششی و رفتاری به نقطه بسیار بحرانی رسیده و از آنجا که حفظ حرکت رو به تعالی جامعه و ایجاد امنیت و آرامش اجتماعی برای تمام افراد از وظایف دولت است، بنابراین دولت باید هنجارهای جامعه را به نحوی اصلاح کند که تضمین‌کننده این امنیت، آرامش و حرکت متعالی باشد. اصلاح هنجارها فرایندی زمان‌بر است و بنابراین همواره راه‌حل اصلاح وضعیت حجاب و عفاف از ابتدای انقلاب «فرهنگ‌سازی» عنوان شده و استفاده از ابزارهای قهری رد شده است. در شرح علل رفتار پوششی ناهم‌نوی دانشجویان، به علل و دلایل متعددی می‌توان اشاره کرد؛ اما مواجهه اصولی با این واقعیت اجتماعی نیز نیازمند برنامه‌ریزی صحیح و همه‌جانبه و اعمال سیاست‌های مختلف، متناسب با شرایط، امکانات و محدودیت‌های محیطی و

دارد. حجاب یکی از نمادهای اسلام است. تصور این است که مسئله حجاب برای نظام حیثیتی است (۲۸)، بنابراین اگر بخواهیم نسبت به نظام اعتراضی داشته باشیم و همیشه این اعتراض را نشان دهیم از نمادهای ظاهری استفاده می‌کنیم که یکی از آن‌ها بحث حجاب است.

عده‌ای می‌خواهند اعتراض خود را با بردن آبروی نظام در مسئله حجاب نشان دهند. موضوع حجاب در مسائل فرهنگی، جایگاه خط مقدمی دارد، مرز مهمی محسوب می‌شود همچنانی که در دوران جنگ تحمیلی نیز با دشمن مرزهای جغرافیایی وجود داشت.

در مسائل فرهنگی یکی از مهمترین سنگرها سنگر حجاب است. برای اینکه بتوانیم موضوع فلسفه و حکمت حجاب را در جامعه تبیین کنیم، دستگاه‌هایی مانند مدارس، دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه و مجموعه‌های عهده‌دار دانش‌افزایی در این زمینه نقش مؤثری دارند. در این زمینه باید به شبهات سطح جامعه و فضای مجازی توجه کرد تا مردم از نظر فکری در زمینه حجاب اقناع شوند.

ضلع دیگر کار نقش حاکمیت است که قوانینی است که شورای انقلاب فرهنگی در نظر گرفته که باید اجرایی شود و حاکمیت نقش خود را برای بهبود وضعیت حجاب داشته باشد.

کد (۱۰) می‌گوید: ولی لازم است به این نکته اشاره کنم همه افراد مثل هم نیستند و ممکن است این قوانین اجباری شود ولی بعضی از افراد رعایت نکنند.

کد (۱۵) می‌گوید: راستش اعتقاد من این است که پوشش نباید اجباری باشد و اصلاً انسان در برابر هر چیزی که اجبار و زور باشد مقاومت میکند.

کد (۶) می‌گوید: البته به مرور زمان در اثر سختگیری‌های متفاوت، مردم نسبت به این موضوع حساس شده‌اند و موضع‌گیری می‌کنند اما در نهایت فکر کنم مردم عادت نمی‌کنند. چون نهایتاً در محیط کار و دانشگاه این پوشش را رعایت می‌کنند اما در خارج از دانشگاه خیر.

بحث

این پژوهش با رویکرد تفسیرگرایی به مطالعه چگونگی واکنش دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی شهر ایلام در برابر الگوی پوشش ملی پرداخته شد. هدف از پژوهش حاضر مطالعه واکنش دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی شهر ایلام در برابر الگوهای پوشش ملی است. در خصوص واکنش دانشجویان در برابر الگوهای پوشش

مخاطب اسست (۸).

متعدد دارد. موافقان، پوشش و حجاب را افتخار و امتیاز می‌دانند و برعکس مخالفان، با عبور و عدول از مزایا و خوبی‌های پوشش و حجاب به‌منظور تقابل با این مسئله، از بسیاری از مسائل شخصی و عقیدتی خویش نیز می‌گذرند. از آنجایی که داده‌ها و اطلاعات، در این تحقیق بایستی با مصاحبه و گفتگو و پرسش و پاسخ در مورد پوشش با افراد و دانشجویان متعدد به دست می‌آید، در وضعیت کنونی، محقق را با مشکلات و سختی‌های فراوانی مواجه ساخت گستردگی جامعه آماری و فرهنگ حاکم در جامعه ایران و به‌ویژه عرف و عادات رایج در شهرستان ایلام، به یکی از معضلات اساسی در گردآوری تحقیق حاضر تبدیل گردیده بود. مصاحبه و گفتگوهای جامع و مانع با دانشجویان برای محقق به یک معضل تبدیل شده بود. زیرا مخالفان در شرایطی که خود را در اجرای یک مسئولیت تاریخی قلمداد می‌کنند، ممکن است نظرات و ایده‌هایی را ارائه کنند که هرگز با روحیه اصلی خودشان هیچ‌سختی نداشته باشد و از آن طرف موافقان نیز به دلیل در نظر داشتن بسیاری از مسائلی که نوعی از اهداف تعریف‌شده برای خودشان می‌دانند، با این مسئله به گونه تفریطی عمل کنند.

نتیجه‌گیری

الگوهای پوشش فقط می‌توانند سوژه‌ها را در آستانه اجرای دستورات قرار دهند، اما در نهایت سوژه ممکن است به مقاومت فرهنگی در برابر پوشش الزامی بپردازد. یکی از این استراتژی‌ها، پوشش کثرت‌گرایانه است. در چنین وضعیتی سوژه خود را برای پوشیدن الگوهای متنوع و مناسب پوشش همراه با مدل‌ها و طراحی‌های مختلف آماده کرده و خواهان تنوع در طرح، رنگ و نقش الگوهای پوشش، عدم اجبار به پذیرش پوشش و یک نوع الگوی پوشش است، اما سوژه‌ها می‌توانند سوگیری دیگری داشته باشند که عبارت از مقاومت فرهنگی، اعتراض به قوانین و عدم پذیرش پوشش رسمی در دراز مدت است. نتایج این پژوهش نشان داد که دانشجویان خواهان بازنگری در سیاست‌های پوشش از طریق تدوین قوانین مرتبط با پوشش، سیاست‌گذاری مجدد عفاف و حجاب، اجرای برنامه‌های فرهنگی و دوری از افراط و تفریط در وضع قوانین هستند. تعدادی از دانشجویان نیز الگوهای پوشش را پذیرفته‌اند و بر مزایای حجاب تأکید نموده‌اند.

از آنجاکه پژوهش حاضر جزء معدود پژوهش‌هایی است که با رویکرد کیفی پوشش دانشجویان دختر

تمام پژوهش‌هایی که حول محور «پوشش» صورت گرفته است، دارای یک نقطه محوری هستند که آن عبارت از الزام یا اجبار پوشش بر افراد است. این نتیجه با آنچه کلانتری و همکاران، در پژوهش خود به‌عنوان بدحجابی قصدمندی در جهت تأیید اجتماعی و جذب دیگران مذکر یافته‌اند، همخوانی دارد (۲۹). همچنین از آنجاکه از مقوله پوشش در کشاکش الزام‌های ساختاری صحبت می‌کنند، با مقوله الزام پوشش همخوانی دارد (۲۵). از سوی دیگر مقوله پوشش امنیت آفرین که می‌تواند فضایی از حفاظ امنیتی و سلامت روانی که باعث راحتی و اطمینان می‌شود را فراروی سوژه‌ها قرار دهد که با یافته‌های پژوهش ریتا که پوشش را به‌مثابه مدیریت بدن و نماد بازاندیشی می‌داند با آنچه در پژوهش حاضر تحت عنوان پوشش انتخابی و پوشش معرفت‌اندیش متجلی شده، همخوانی دارد (۳۰). مطالعه غلامی بیان می‌دارد که توانمندی فرهنگی و اقتصادی یک جامعه و نیز نشانگر سطوح کلان هویت‌هایی چون مردانگی، ملیت و ایمان در آن جامعه است. به همین دلیل پوشاک و نوع پوشش از جمله اصلی‌ترین مؤلفه‌های هویت در جوامع به‌حساب می‌آید (۳۱). بر اساس نظر کافمن، پیش از آنکه دیگران شروع به صحبت کنند این ظاهر و پوشاک آن‌ها است که بر ادراکات ما از آن‌ها تأثیر می‌گذارد (۳۲).

بنابراین نوع پوشش حکم نوعی بیانیه ضمنی را دارد که شخص در آن هویت خود بر اساس یک گروه اجتماعی یا یک پاره فرهنگ را اعلام می‌کند و یا بر تمایز هویت خویش تأکید می‌نماید. کربلایی پازوکی و خوانین‌زاده به این نتیجه رسیده‌اند که ضعف اعتقادی، عدم پایبندی به انجام عبادات، نظام خانوادگی، کسب زیبایی، جامعه و رسانه از جمله عوامل مهم در عدم رعایت عفت در پوشش جامعه آماری مورد پژوهش بوده است (۳۳).

محدودیت‌ها

در این تحقیق برخی از محدودیت‌ها وجود داشت؛ از مسائل امنیتی - سیاسی و هزینه‌های هنگفت گرفته تا همکاری نکردن بعضی از افراد و نبود ابزارهای جامع و عدم منابع کافی، همگی به میزان قابل توجه محدودیت خلق کرده است. ضمن آنکه تحقیق حاضر در شرایطی خلق گردیده که مسئله حجاب و پوشش به یکی از نقاط تقابل جامعه و حکومت در شرایط کنونی تبدیل گردیده است. پوشش و حجاب در شرایط کنونی موافقان و مخالفان

دختران، طراحی گردیده باشند. الگوهای پوشش باید با رنگ‌ها و جنس‌های متناسب و متنوع با آب‌وهوای هر فصل از سال ارائه شوند. در الگوهای پوشش باید مسئله زینت و زیبایی طرح و نقش سنتی پوشاک زنان ایرانی نیز مدنظر قرار گیرد.

تقدیر و تشکر

از تمامی افرادی که در انجام این پژوهش همکاری داشته‌اند، قدردانی و تشکر می‌گردد.

تضاد منافع

هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

دانشگاه علوم پزشکی شهر ایلام را مورد بررسی قرار داده است، ضرورت انجام پژوهش‌های دیگری با رویکرد کیفی را دوچندان می‌کند تا نظریه کشف‌شده در این پژوهش بتواند در معرض دید پژوهشگران قرار گیرد و نقد و ارزیابی شود. این مواجهه نظری ظرفیت کمی و کیفی ذخیره علمی در حوزه پوشش را غنی‌تر می‌سازد و باعث می‌شود که در پناه این سرمایه‌های علمی برای ایجاد علاقه‌مندی دانشجویان به پوشش مناسب، چاره‌اندیشی شود. به اعتقاد نگارنده انجام پژوهش‌های کمی شرط لازم شناخت عوامل مرتبط و مؤثر با فرهنگ پوشش است اما کافی نیست. پس باید علاوه بر پژوهش‌های کمی، پژوهش‌های کیفی و در نهایت پژوهش‌های آمیخته انجام شود. همچنین باید الگوهای پوششی‌ای ارائه کرد که مستقیماً به‌منظور حفظ حجاب و عفت زنان و

منابع

- Rostgar Khaled A. Examining the attitude of female students towards hijab; The same thinking of the hijab. Responsibilities and the powers of the Islamic State; 2018.
- Vaezi M. Surveying the coverage and make-up status of undecided people in the city of Tehran. Tehran: General Culture Council; 2021. [In Persian].
- Kachioian H, Mohammadi A. A report of a telephone survey of the people of Tehran about their attitude towards the state of hijab in society. Tehran: Culture, Art and Communication Research Institute Publications; 2022. [In Persian].
- Raghab al-Isfahani HM. Al-Mufardat in Gharib al-Qur'an. Research and recording by Mohammad Seyed Guilani. Tehran: Al-Mortazoe Library, Lahaya Athar al-Jaafarieh. 1993. [In Persian].
- Hashemi H. The relationship between hijab and modesty. Qur'anic Research Quarterly. 2014. [In Persian].
- Motahari M. Hijab issue. 42nd ed. Tehran: Sadra Publications; 2020. [In Persian].
- Khalafi M. An intra-religious review of hijab. Tehran: Women's Book; 2017. [In Persian].
- Yazdakhati B. Women's hijab with a sociological approach. Tehran: Women's Book; 2022. [In Persian].
- Sharafuddin H. Sociological roots of the veil. Fiqh Nu. 2016;14(1):40-52. [In Persian].
- Schutt R. Investigating the Social World: the process and practice of Research. 4th ed. London: Pine Forge Press; 2004.
- Watson H. Women and Hijab. Translation: Bahrani M. Tehran: Women's Strategic Studies; 2004.
- Strauss AL, Corbin J. Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for developing Grounded Theory. 3rd ed. Thousand Oaks: Sage; 2008.
- Haddad Adel GHA. Nudity Culture and Cultural Nudity, 25th ed. Tehran: Soroush; 2017. [In Persian].
- Veblen T. Theory of affluent class (Tan Asa). Translation: Farhang Irshad. Tehran: Nei; 2013. [In Persian].
- Kammerkhani F. Sociological explanation of the change of clothing style among three generations of women in Ilam city, (unpublished master's thesis). Tehran: Payam Noor University; 2016. [In Persian].
- Yasini SR. Aesthetics of women's clothing after the Islamic Revolution of Iran. Tehran: Research Institute of Culture, Art and Communication; 2019. [In Persian].
- Kalantarkousheh SM, Sharghi N, Soleimani M, Ramezani S. The role of spiritual intelligence on organizational commitment in employees of universities in Tehran Province, Iran. Procedia-Social and Behavioral Sciences. 2014;140:499-505.
- Bakhshi M. Spiritual Intelligence and its Role in Education. Amol: JIEB-4 Islamic

- Azad University; 2016.
19. Bakhtiarpor S. Predicting the students' academic achievement based on the Intelligence quotient, academic experiences, and demographic variables in the university. *Psychology*. 2009;5(26):81-94.
  20. George R, Visvam S. Spiritual intelligence, its correlation with teacher effectiveness and academic achievement-a study. *International Journal of Education and Psychological Research*. 2013;2(2):106-10.
  21. Adamiyan M, Azimi M, Sanati N. Sociological Analysis of Women's Clothing Styles. *Quarterly Journal of Woman and Society*. 2012;3(12):161-86.
  22. Farzaneh A, Amiriyanadh M. Comparing prioritization of the factors affecting on students coverage based on demographic variables. *Quarterly Journal of Woman and Society*. 2017;8(29):143-67.
  23. Rafatjah M, Cefidkooch AF. A Comparative Study of Clothing Culture of Young Girls and Boys in Two Districts of Tehran. *Journal of Iranian Social Studies*. 2019;13(1):60-84.
  24. Parvaneh F, Ghasemi YM, Baseri A. Phenomenological approach to the consequences of using students' formal clothing patterns in order to feel social security. *Quarterly of Order and Security Guards*. 2023;15(1):195-223. [In Persian].
  25. Mohammad Pour A. Qualitative research method against method 2; practical steps and procedures in qualitative methodology. Tehran: Sociologists; 2012. [In Persian].
  26. Bhowon U, Bundhoo H. Perceptions and Reasons for Veiling: A Qualitative Study. *Psychology and Developing Societies*. 2016;28(1):29-49.
  27. Read JnG. Introduction: The Politics of Veiling in Comparative Perspective*. *Sociology of Religion*. 2007;68(3):231-6.
  28. Makhani S, Moradi A. Identifying the Cultural Resistance in Islamic Republic of Iran (based on survey method). *Political Sociology of Iran*. 2023;5(12):1352-74.
  29. Kalantari A, Hemati Rad F, Momeni H. A sociological study of university student dress: objective and subjective factors. *Journal of Woman and Family Studies*. 2019;7(1):29-50.
  30. Rita AA. Assertion of wearing hijab in the community: An analysis. *American Scientific Research Journal for Engineering, Technology, and Sciences*. 2017;29(1):340-7.
  31. Gholami A. Sociology of dress and clothing. *Law newspaper*, Number 1202. 2017. [In Persian].
  32. Coffman E. The Presentation of Self in Everyday. *Life*. 1959;2:106.
  33. Pazooki AK, Khavaninzadeh MH. Pathology of the issue of chastity and hijab among undergraduate female students at Allameh Tabatabai University. *Quarterly of Counseling Culture and Psychotherapy*. 2014;5(18):171. [In Persian].